

Działalność Komisji Historii Nauk Medycznych przy Radzie Naukowej Ministerstwa Zdrowia w latach 1952–1956 w świetle dokumentów Archiwum Akt Nowych

Słowa kluczowe: Komisja Historii Nauk Medycznych, okres stalinowski, dokumenty archiwalne

Po przegranych w 1947 r. wyborach sytuacja polityczna w Polsce uległa zasadniczym zmianom¹. Władze komunistyczne, w majestacie narzuconego przez siebie prawa, realizowały politykę przebudowy państwa i społeczeństwa, zmierzając do utworzenia państwa socjalistycznego. Zmiany miały dotyczyć wszystkich sfer życia spo-

---

¹ Na ten temat powstało mnóstwo opracowań i podręczników. Dla bliższego zobrazowania sytuacji w Polsce w tym okresie polecam m.in. pozycje: K. Kersten, *Narodziny systemu władzy, Polska 1943–1948*, Warszawa 1990; A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1914–1993*, t. 2, Londyn 1994; A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996; tenże, *Zdobycie władzy 1945–1947*, Warszawa 1993; J. Żaryn, *Ostatnia legalna opozycja polityczna w Polsce*, w: B. Otwinowska, J. Żaryn (red.), *Polacy wobec przemocy 1944–1956*, Warszawa 1996, s. 80–120; J. Eisler, *Zarys dziejów politycznych Polski 1944–1989*, Warszawa 1992; A. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011.

łeczno-politycznego i kulturalnego narodu polskiego, które sukcesywnie zaczęto realizować. Jedną z głównych zasad nowych władz było potępienie wszystkiego, co było wytworem państwa i narodu sprzed września 1939 r. oraz trwałе odcinanie się od tego, co prozachodnie na rzecz faworyzowania i wręcz doktrynerskiego przyjmowania zdobyczy wschodniego sąsiada – ówczesnego Związku Sowieckiego.

W obliczu krytyki znalazła się również historia medycyny, która zdaniem ówczesnych władz wymagała gruntownej przebudowy. Duże obawy wzbudzał jej dotychczasowy sposób uprawiania, a przede wszystkim trwały związek z zachodnią nauką i rzekomo statyczne podejście do niej, będące przeciwieństwem oczekiwań, jakie stawiano w imię materializmu dialektycznego, domagającego się od historii podkreślania jej dynamicznego procesu. Historia medycyny, w opinii ówczesnych władz, powinna odgrywać rolę wychowawczą, ale zgodną z obowiązującym kierunkiem polityki państwa socjalistycznego. Dotychczasowy kosmopolityzm, jaki zarzucano uprawianej w okresie międzywojennym nauce historii medycyny, w latach 50. XX w. był niedopuszczalny. Należało podkreślać przede wszystkim społeczną rolę odkryć medycyny. Biografistyka była tolerowana, ale pod warunkiem prezentowania osób, które na to „zasługiwały” i odpowiadały ogólnie przyjętym trendom. Wszelka dowolność i przypadkowość nie mogła mieć miejsca. Badania w nauce, w tym przypadku w dziedzinie historii medycyny, musiały zdobyć jednak akceptację czynnika zwierzchniego, czyli Rady Naukowej przy ministrze zdrowia. Stanowiły bowiem jeden z elementów realizacji kolejnych zamierzeń planów gospodarczych, tzw. pięcio- czy sześciolatek. Jak wyglądało to w rzeczywistości?

Po zakończeniu działań wojennych zakłady historii medycyny funkcjonujące przy wydziałach lekarskich uniwersytetów, podobnie jak większość im podobnych jednostek naukowych, znalazły się w bardzo trudnej sytuacji nie tylko materialnej, lecz także z czasem bytowej. Uciążliwe okazały się nie tylko warunki lokalowe, brak podstawowego sprzętu, zniszczone archiwa² czy brak podręczników. Główny problem tkwił zarówno w treści, jak i w sposobie przekazu zagadnień historii medycyny, które, w opinii ówczesnych władz, powinny być zmienione i dostosowane do potrzeb. Dodatkową trudność stanowili sami badacze dziejów medycyny³: zbyt mała ich liczba, a przede wszystkim

² „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny i Nauk Przyrodniczych” 1939–1947, t. 18, s. 357–360.

³ Na temat ówczesnego stanu materialnego zakładów historii medycyny, jak i ich kadr naukowych więcej informacji zawarto w AAN, Ministerstwo Zdrowia, sygn. 21/1.

stopień ich uległości wobec nowych wyzwań, jakie stawiała rzeczywistość dziejowa. Potrzeba weryfikacji powyższych czynników doprowadziła do wydania przez ówczesną podsekretarz stanu w Ministerstwie Oświaty Eugenię Krassowską (1910–1986) w dniu 23 grudnia 1948 r. decyzji o zawieszeniu wykładów z historii i filozofii medycyny na wydziałach lekarskich⁴. Wszystko to odbywało się w klimacie ogólnej „nagonki” na stan badań i sposób uprawiania historii medycyny sprzed września 1939 r., o czym szerzej pisała Maryla Lipińska⁵. Ówczesnym badaczom zarzucano nie tylko fragmentaryczność i przypadkowość badań, ale przede wszystkim słuźalczność wobec nauki zachodniej i kosmopolityzm⁶. Wielokrotnie podkreślano też nadmierny rozwój biografistyki, który to kierunek badań wprawdzie nie był niczym negatywnym, jednak w okresie budowy państwa socjalistycznego należało propagować jednostki zasłużone dla społeczeństwa i narodu, nie zaś oderwane od materialnej rzeczywistości. Zdaniem prof. Bolesława Skarżyńskiego (1901–1963)⁷ „znaczną część historyków nauk medycznych (wywodzących się z okresu międzywojennego) uważa do dziś dnia, że głównym ich zadaniem jest formowanie sylwetek wybitnych lekarzy i uczonych i, że historię medycyny można ująć w postaci cykliów życiorysów teoretyków i praktyków tej nauki, traktowanych jako ucieleśnienie twórczych natchnień, niezależnych od materialnych warunków”⁸. Tymczasem, jak sugerował Stanisław Konopka (1896–1982)⁹ w swym referacie pt. *W sprawie organizacji*

⁴ AAN, Ministerstwo Oświaty, sygn. 2858, k. 124.

⁵ M. Lipińska, *Historia medycyny na łamach „Służby Zdrowia” w latach 1949–1956*, *Medycyna Nowożytna. Studia nad Kulturą Medyczną* 2018, t. 24, z. 2, s. 173–196.

⁶ F. Widy-Wirski, *Burżuazyjna historia medycyny – zaprzeczeniem nauki*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 25, s. 5.

⁷ Bolesław Skarżyński – polski lekarz i biochemik, związany głównie z Wydziałem Lekarskim UJ, a później tamtejszej Akademii Lekarskiej. Wykładowca chemii fizjologicznej m.in. na Uniwersytecie Edynburskim w latach 1945–1946. Po powrocie kierownik Zakładu Chemii Lekarskiej UJ. Od 1947 r. należał do Polskiej Partii Socjalistycznej, a następnie do PZPR. Więcej na ten temat: https://pl.wikipedia.org/wiki/Boles%C5%82aw_Skar%C5%BCy%C5%84ski [dostęp: 2.05.2019].

⁸ AAN, Ministerstwo Zdrowia (dalej: MZ), sygn. 5/25, k. 67, referat pt. *Problematyka historii medycyny w Polsce Ludowej*.

⁹ Stanisław Konopka – podpułkownik, lekarz Wojska Polskiego, doktor medycyny, historyk, bibliotekarz, bibliograf, współtwórca i wieloletni dyrektor Głównej Biblioteki Lekarskiej. Związany z warszawskim środowiskiem Akademii Medycznej. Twórca Polskiej Bibliografii Lekarskiej XIX w., Polskiej Bibliografii Lekarskiej za okres wojny światowej w latach 1939–1945 oraz Polskiej Bibliografii Lekarskiej za lata 1945–1965. Od 1946 r. doc. historii i filozofii medycyny. https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Konopka [dostęp: 2.05.2019].

*badań z historii medycyny*¹⁰, „do opracowań historycznych są niezbędne potrzebne życiorysy i materiały do życiorysów lekarzy, farmaceutów i dentyków”. W dalszej części przemówienia stwierdził m.in., że „pracując nad historią medycyny polskiej, należałoby wysunąć właśnie na światło dzienne liczne postacie nieznanymi ogółowi lekarzy społeczników i lekarzy prowincjonalnych, którzy odegrali bardzo dużą rolę w krzewieniu oświaty, kultury i higieny wśród ludu i wśród społeczeństwa polskiego. (Prace te są niezbędne) gdyż inaczej obraz historii medycyny polskiej nie będzie wierny i prawdziwy”¹¹. Zarzuty pod adresem historii medycyny uprawianej w okresie przedwrześniowym odnosiły się nie tylko do kwestii uprawiania nadmiernie biografistyki, ale też sposobu podejścia do innych zagadnień historii. „Niewygodne” dla ówczesnych władz państwowych było nawiązywanie w niej do korzeni kultury chrześcijańskiej czy poruszanie kwestii filozoficznych chociażby przez Władysława Szumowskiego (1875–1954)¹².

Tymczasem, dla przypomnienia, prowadzeniem badań historycznych z zakresu historii medycyny w okresie międzywojennym, jak i w pierwszych latach powojennych¹³ zajmowały się m.in. Komisja Historii Medycyny i Nauk Matematyczno-Przyrodniczych Polskiej Akademii Umiejętności (KHMiNP PAU); Poznańskie Towarzystwo Miłośników Historii Medycyny i Nauk Przyrodniczych; Krakowskie Towarzystwo Miłośników Historii Medycyny oraz ówczesne zakłady historii medycyny wydziałów lekarskich. Duże zasługi w dziedzinie upowszechniania wiedzy historycznej miało również wydawane od 1924 r. przez prof. Adama Wrzosa (1875–1965)¹⁴ czasopismo „Ar-

¹⁰ AAN, MZ, sygn. 5/25, k. 19.

¹¹ Tamże.

¹² Władysław Szumowski – lekarz, prof. UJ, historyk medycyny i filozof, członek PAU. Organizator pierwszego zjazdu historyków medycyny w 1924 r. Od 1920 r. kierownik Katedry Historii i Filozofii Medycyny. W. Szumowski, *Historia medycyny filozoficznie ujęta*, Kraków 1935; tenże, *Logika dla medyków*, Kraków 1939; [https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Szumowski/](https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Szumowski) [dostęp 2.05.2019].

¹³ Sprawozdania z posiedzeń poznańskiego i krakowskiego Towarzystwa Miłośników Historii i Filozofii Medycyny zamieszczono w „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych” Poznań 1939–1947, t. 18, s. 344–357.

¹⁴ Adam Wrzosek – lekarz, polski patolog, antropolog, historyk medycyny; związany z wieloma uczelniami UJ, UW Uniwersytetem Wileńskim, a także z Uniwersytetem Poznańskim. Członek PAU, założyciel Polskiego Towarzystwa Antropologicznego i Towarzystwa Historii Medycyny. Redaktor „Przeglądu Antropologicznego” i „Archiwum Historii i Filozofii Historii Medycyny”. Po wojnie kierownik Zakładu Historii i Filozofii Medycyny. Od 1947 do 1957 r. przymusowo oddelegowany na emeryturę, po czym na nowo przywrócony do pracy. W 1960 r. przeszedł na emeryturę. https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Wrzosek [dostęp: 2.05.2019].

chiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Nauk Przyrodniczych”¹⁵, w którym to piśmie, zwłaszcza w pierwszych latach powojennych, zamieszczano sprawozdania ze spotkań naukowych. Należy podkreślić, że pierwsze spotkania, przykładowo KHMInP PAU w Krakowie, odbyły się już kilka dni po opuszczeniu przez Niemców miasta, tj. w dn. 27 stycznia 1945 r., drugie zaś tydzień później – 3 lutego tegoż roku. W jego trakcie ogłoszono siedem odczytów i komunikatów¹⁶.

Problemem „odbudowania historii medycyny na nowych podstawach”¹⁷, jak już wspomniano, zająć się miała utworzona 18 stycznia 1952 r., na wniosek Rady Naukowej przy ministrze zdrowia, specjalna Komisja Historii Nauk Medycznych obradująca przy ul. Chocimskiej 22 w Warszawie.

Informacje na temat spotkań i tematyki posiedzeń zostały zaczerpnięte z teczki archiwalnej zlokalizowanej w zbiorach Ministerstwa Zdrowia Archiwum Akt Nowych. Warto poświęcić temu zagadnieniu uwagę, gdyż to owa Komisja dała początek kształtowaniu się historii nauk medycznych na nowych zasadach w okresie powojennym. Z posiedzeń Komisji sporządzano systematycznie sprawozdania, przekazując je do Ministerstwa Zdrowia. Artykuł jest zatem próbą odpowiedzi na pytanie, czy zdołano w krótkim czasie nadać „właściwy” kierunek nowej polityce historycznej w odniesieniu do nauk medycznych.

Pierwsze posiedzenie Komisji odbyło się 24 kwietnia 1952 r.¹⁸ W jej skład weszli: przewodniczący: prof. Bolesław Skarżyński, dalej: prof. Ksawery Rowiński (1904–1983)¹⁹, prof. Zbigniew Kukulski (1908–1971)²⁰, dr Feliks Widy-Wirski (1907–1982)²¹, doc. dr Stanisław

¹⁵ AAN, MZ, sygn. 5/25, k. 20.

¹⁶ Sprawozdania z posiedzeń poznańskiego..., dz. cyt., s. 355.

¹⁷ AAN, MZ, sygn. 5/25, k. 1.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Ksawery Rowiński – radiolog, emerytowany prof. Akademii Medycznej w Warszawie; od 1950 r. przez 10 lat dyrektor Departamentu Nauki i Szkolnictwa Wyższego Ministerstwa Zdrowia. Od 1964 r. powołany na członka Prezydium PAN w Instytucie Historii Nauki. https://pl.wikipedia.org/wiki/Ksawery_Rowi%C5%84ski [dostęp: 2.05.2019].

²⁰ Zbigniew Kukulski – lekarz dermatolog i wenerolog UJ; doktorat z zakresu historii medycyny napisał pod kierunkiem prof. Szumowskiego w Krakowie. Po wojnie asystent w krakowskim Zakładzie Historii i Filozofii Medycyny. Organizator Biblioteki Lekarskiej w Krakowie; kierownik Katedry i Zakładu Ochrony Zdrowia AM w Krakowie, a następnie po 1957 r. kierownik tamtejszego Zakładu Historii Medycyny. <http://www.khm.cm-uj.krakow.pl/sylwetki-historykow-medycyny/zbigniew-kukulski/> [dostęp 2.05.2019].

²¹ Feliks Widy-Wirski – polski lekarz, bibliotekarz i polityk, wicewojewoda poznański, prezes Stronnictwa Pracy i działacz PZPR, poseł na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL II i III kadencji, żołnierz Armii Krajowej, powstaniec warszawski, skarbnik Zarządu Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej w 1949 r. Od 1948 do 1950 r. wicemi-

Konopka, a także ówczesny dyrektor Muzeum Aptekarstwa Polskiego w Krakowie dr Stanisław Proń (1892–1971). Wśród nieobecnych, a zaproszonych na pierwsze posiedzenie byli dwaj nestorzy polskiej historii medycyny prof. Ludwik Zembrzusi (1871–1962)²² oraz prof. Adam Wrzosek. Podczas kolejnych posiedzeń Komisja została poszerzona o prof. Henryka Barycza (1901–1994)²³ z Krakowa, prof. Bolesława Górnickiego (1909–1998)²⁴ ze Szczecina i dr. Zdzisława Wiktora (1911–1970)²⁵ z Wrocławia²⁶. Gośćmi na zebraniach byli też m.in. dr Zbigniew Woźniewski (1914–1969)²⁷, dr Stanisław Szpilczyński (1910–1980)²⁸, dr Ignacy Wald (1923–1991)²⁹, dr Michał Hanecki

nister żeglugi, a następnie dyrektor Państwowych Zakładów Wydawnictw Lekarskich. Od 1950 do 1954 r. był więziony pod fałszywymi zarzutami. Od 1956 r. należał do PZPR. Z tej ramienia sprawował m.in. funkcję wiceministra zdrowia i opieki społecznej (1961–1964). W latach 1971–1981 dyrektor Głównej Biblioteki Lekarskiej w Warszawie, autor kilku publikacji poświęconych naukowej informacji medycznej. Był pełnomocnikiem Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej ds. naukowej informacji medycznej. https://pl.wikipedia.org/wiki/Feliks_Widy-Wirski [dostęp: 2.05.2019].

²² Ludwik Zembrzusi – polski chirurg, historyk medycyny, pułkownik lekarz Wojska Polskiego; w latach 1932–1939 kierownik Zakładu Historii i Filozofii Medycyny UW. Po wojnie w latach 1945–1947 związany z Katedrą i Zakładem Historii i Filozofii Medycyny Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie. https://pl.wikipedia.org/wiki/Ludwik_Zembrzusi [dostęp: 2.05.2019].

²³ Henryk Barycz – polski historyk, archiwista, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk. https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Barycz [dostęp: 2.05.2019].

²⁴ Bolesław Górnicki – lekarz, pediatra, historyk medycyny, związany ze środowiskiem naukowym warszawskim. Po wojnie w 1951 r. powołany na Katedrę i Klinikę Pediatrii w Szczecinie. W latach 1956–1959 rektor tamtejszej Akademii Medycznej. Od 1960 r. w Warszawie. W latach 1962–1972 rektor Akademii Medycznej w Warszawie. Jego prace z zakresu historii medycyny dotyczą m.in. piśmiennictwa pediatrycznego do 1600 r. https://pl.wikipedia.org/wiki/Bolesław_Górnicki [dostęp: 2.05.2019].

²⁵ Zdzisław Wiktor – lekarz internista, nefrolog, historyk medycyny, bibliograf, bibliotekoznawca, uczestnik kampanii wrześniowej, członek towarzystw naukowych, redaktor, promotor rozpraw doktorskich, nauczyciel akademicki, profesor nadzwyczajny, prorektor ds. klinicznych, kierownik Zakładu Historii Medycyny oraz Katedry i Kliniki Nefrologii, dyrektor Biblioteki Głównej Akademii Medycznej we Wrocławiu. <http://cybra.lodz.pl/Content/5910/606-624.pdf> [dostęp: 2.05.2019].

²⁶ AAN, MZ, sygn. 5/25, k. 27.

²⁷ Zbigniew Woźniewski – lekarz ftyzjatra, chirurg Szpitala Wolskiego od 1941 r. <http://www.szpital1944.pl/i/15,zbigniew-wozniewski> [dostęp: 2.05.2019].

²⁸ Stanisław Szpilczyński – lekarz neurolog, prof. historii medycyny http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Tech [dostęp: 2.05.2019].

²⁹ Ignacy Wald – neurolog i genetyk; od 1978 r. profesor Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie (także jego współzałożyciel); od 1963 r. ekspert WHO w zakresie zdrowia psychicznego; organizator badań i opieki nad dziećmi z upośledzeniem umysłowym; współtwórca diagnostyki prenatalnej; autor wielu publikacji naukowych. encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wald-Ignacy;3993522.html [dostęp: 2.05.2019].

(1903–1976)³⁰, dr Leon Uszkiewicz (1905–1953)³¹, dr Ludmiła Krakowiecka (1900–1971)³², dr Janusz Peter (1891–1963)³³, prof. Robert Rembieliński (1894–1975)³⁴ oraz dr Leon Kaltenbergh³⁵.

Zgodnie z zachowanym protokołem już na wstępie Komisja wyzna-czyła sobie kilka głównych tematów, do których m.in. należała: ocena ówczesnych zasobów materialnych i osobowych w dziedzinie historii medycyny; określenie ogólnych wytycznych co do prac badawczych na najbliższą przyszłość, następnie omówienie kwestii czasopisma poświęconego historii medycyny. Sprawę podręcznika historii medycyny czy zagadnień związanych z historią farmacji postanowiono odłożyć na dalszy plan. Najważniejszą kwestią okazała się jednak sama organizacja badań, która – jak podkreślał to prof. Rowiński – powinna, w jego opinii, „[...] ułatwić historii medycyny ruszyć z miejsca”. Wiązało się to, oczywiście, z wieloma sprawami, m.in. z koniecznością reedukacji przyszłych współpracowników, którym „[...] należało wyraźnie powiedzieć jak postępować, aby przemiany, dokonujące się obecnie, nie były stracone dla przyszłej historii medycyny”³⁶. Przyszłych pracowników zamierzano pozyskać przez utworzenie wolnych etatów w danych jednostkach; dodatkowym argumentem motywującym miało być umożliwienie odbycia stażu kandydackiego dla przy-

³⁰ Michał Hanecki – lekarz gastrolog. Po wojnie w latach 1945–1948 nadal pracował jako lekarz wojskowy. Na własną prośbę został zdemobilizowany i wysłany do rezerwy w stopniu majora. W 1949 r. podjął się pracy wykładowcy w Szkole Partyjnej KC PZPR. Jednocześnie pracował w Państwowej Szkole Higieny (PZH). W latach 1951–1954 pracował jako wolontariusz w klinice gastrologicznej. W 1954 r. uzyskał etat asystencki w Zakładzie Historii Medycyny Akademii Medycznej w Warszawie, kierowanym podówczas przez Stanisława Konopkę. W 1962 r. został mianowany adiunktem, a potem pracował jako starszy wykładowca tegoż zakładu. Równocześnie w latach 1954–1957 pracował na stanowisku starszego bibliotekarza w Głównej Bibliotece Lekarskiej. <http://www.khm.cm-uj.krakow.pl/michal-hanecki-1903-1976/> [dostęp: 2.05.2019].

³¹ Leon Uszkiewicz – polski lekarz psychiatra, dyrektor Departamentu Medycyny Społecznej w Ministerstwie Zdrowia (od 1945 r.), dyrektor Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich, redaktor naczelny tygodnika „Służba Zdrowia”. https://pl.wikipedia.org/wiki/Leon_Uszkiewicz [dostęp: 2.05.2019].

³² Ludmiła Krakowiecka – polska filozof, prawnik, historyk medycyny oraz mistyczka chrześcijańska. Założycielka stowarzyszenia religijnego Rodzina Serca Miłości Ukrzyżowanej (RSMU) [dostęp: 2.05.2019].

³³ Janusz Peter – polski lekarz, regionalista i publicysta związany z Ziemią Tomaszowską. https://pl.wikipedia.org/wiki/Janusz_Peter [dostęp: 2.05.2019].

³⁴ Robert Rembieliński – łódzki farmaceuta, historyk farmacji łódzkiej i ziem polskich. Uczestnik walk o niepodległość Polski w latach 1918–1920. Jego życie, działalność naukowa i społeczna w stowarzyszeniach z dziedziny historii farmacji koncentrowały się wokół rodzinnego miasta i jego społeczności. https://pl.wikipedia.org/wiki/Robert_Rembieli%C5%84ski [dostęp: 2.05.2019].

³⁵ AAN, MZ, sygn. 5/25, k. 48, 50.

³⁶ Tamże, k. 3.

szych fachowców z dziedziny historii. Wszystko to po zaliczeniu obowiązkowych egzaminów z materializmu dialektycznego.

Odrębną kwestię stanowiła sprawa tzw. ośrodków badań. Podczas dyskusji padały różne propozycje: od likwidacji dotychczasowych zakładów historii medycyny (prof. K. Rowiński) będących integralną częścią wydziałów lekarskich, do przekształcenia ich w tzw. placówki badawcze (prof. B. Skarżyński), jednak z pewnymi uwarunkowaniami, uwzględniającymi m.in. zasób ich księgozbiorów. Zdaniem prof. Skarżyńskiego należało utworzyć trzy ośrodki badań historycznych: w Warszawie – na bazie Głównej Biblioteki Lekarskiej, dalej: w Krakowie oraz Poznaniu, a także dwie placówki badawcze: w Gdańsku i we Wrocławiu. Całkowitej likwidacji miały ulec uczelniane zakłady historii medycyny w pozostałych, istniejących akademiach medycznych (w Łodzi i Lublinie). W Białymstoku, Szczecinie i Rokitnicy zaś, z racji ich nowo utworzenia, zalecano niepowoływanie tych zakładów. Wspomniane trzy główne ośrodki badawcze miały utworzyć własne Rady Naukowe, a placówkom badawczym w Gdańsku i Wrocławiu zamierzano narzucać „ściśle wytyczoną linię badań naukowych”³⁷. Nadzór merytoryczny nad wyżej wspomnianymi placówkami – zgodnie z ustaleniami zebranych – sprawowałaby Komisja Historyczna, dla której wytyczne materializmu dialektycznego miały odgrywać priorytetową rolę. Według prof. Rowińskiego „Komisja Historii Medycyny powinna tylko ogólnie kierować jak należy pracować i powinna likwidować kierunki niewłaściwe”³⁸. Tego typu podejście prowadzenia ścisłej kontroli nad badaniami naukowymi, wytyczanie nowych kierunków zgodnych z hasłami ówczesnej ideologii czy, jak już wspomniano, likwidowanie „kierunków niewłaściwych”, stanowiło odwzorowanie ówczesnej polityki państwa polskiego.

Kandydatami do rad naukowych trzech głównych ośrodków byli:

- w Warszawie – prof. Bolesław Skarżyński, prof. Adam Wrzosek, prof. Bogusław Leśnodorski³⁹;
- w Krakowie – prof. Bolesław Skarżyński, prof. Bronisław Giędosz⁴⁰;
- w Poznaniu – prof. Ludwik Zembrzuski, prof. Bolesław Górnicki, dyr. dr Feliks Widy-Wirski.

³⁷ Tamże, k. 4.

³⁸ Tamże, k. 3.

³⁹ Bogusław Leśnodorski (1914–1985) – polski historyk ustroju i myśli politycznej, profesor nauk prawnych, nauczyciel akademicki Uniwersytetu Warszawskiego. Członek PPS w latach 1947–1948, członek PZPR w latach 1948–1985.

⁴⁰ Bronisław Giędosz (1905–1970) – profesor patologii ogólnej w Krakowie, redaktor „Folia Medica Cracoviensia”.

Sprawa omówienia wytycznych do prac naukowych stanowiła kolejny punkt zebrania. Proponowano m.in. opracowanie historii poszczególnych dyscyplin naukowych, w których należałoby szczególnie podkreślić „związki naukowe z Rosją i krajami słowiańskimi”⁴¹. Proponowano również w tej kwestii szerszą „konsultację”, jak określano na zebraniu, np. w ramach Koła Naukowego Marksistów⁴².

Równie ważna była kwestia przeprowadzenia inwentaryzacji archiwów w zakładach uczelnianych. Z merytorycznymi propozycjami wystąpił wówczas Stanisław Konopka, przedstawiając już na pierwszym zebraniu zagadnienia – jego zdaniem – wymagające opracowania. Były to:

1. „Lekarze w ruchach społecznych i politycznych w Polsce;
2. Wybór klasycznych tekstów z medycyny polskiej;
3. Wybór pism Biegańskiego i Biernackiego;
4. Polacy w Akademii Wojskowo-Lekarskiej w Leningradzie;
5. Związki kulturalne między Polską a Czechami;
6. Łódź pod względem lekarskim w XIX wieku;
7. Popularne monografie biograficzne”⁴³.

Tematyka prac badawczych, tym razem już z podaniem tytułów, zdominowała kolejne spotkania Komisji Historii Nauk Medycznych, m.in. z 12 września 1952 r. Wśród projektów zgłoszonych z trzech ośrodków (Warszawy, Krakowa i Poznania) dominowała biografistyka postaci zasłużonych, a także próby opracowania dziejów rozwoju poszczególnych dyscyplin czy specjalności w Polsce. Wśród zgłoszonych tematów pojawiła się, jak już wspomniano, propozycja opracowania poszczególnych monografii na temat profesorów: Ludwika Tejchmana, Walerego Jaworskiego czy Zygmunta Kramsztyka. Postać tego ostatniego zainteresowała dwa ośrodki badawcze – warszawski i poznański, przy czym dr Adam Smoluchowski (1914–2011)⁴⁴ z Warszawy zamierzał omówić myśl społeczną Zygmunta Kramsztyka, a w Poznaniu – zgłoszono realizację monografii. Warto podkreślić stosunek Komisji Historycznej, a raczej niektórych jej członków, do powyższej sytuacji. Według cytowanego już prof. Rowińskiego należało umożliwić obu

⁴¹ AAN, MZ, sygn. 5/25, k. 5.

⁴² Koło Naukowe Marksistów – koła studenckie powstające w ramach uczelni wyższej, od 1953 r. przy Katedrach i Zakładach Podstaw Marksizmu i Leninizmu.

⁴³ Tamże, k. 6; por. tamże, k. 22.

⁴⁴ Adam Smoluchowski (1914–2011) – lekarz, doktor nauk medycznych, historyk medycyny początkowo związany z Katedrą i Zakładem Historii Medycyny na UJ. Od 1947 do 1948 r. założyciel Biblioteki CWSan. WP w Łodzi. W kolejnych latach kierownik działu Historii Medycyny w Lekarskim Instytucie Naukowo-Wydawniczym w Warszawie. Zob. AAN, Ministerstwo Zdrowia, sygn. 21/1, k. 33.

ośrodkom wykonanie prac, tym bardziej, jak to określił przedmówca, „jeżeli grupa ludzi politycznie słabsza chce opracować postępowy temat, należy to przyjąć z uznaniem”. Wypowiedź ta zawierała jednak pewien warunek, który odzwierciedlał klimat ówczesnej epoki. Profesor Rowiński miał bowiem powiedzieć: „jeśli praca nie będzie odpowiadać naszym poglądom, wówczas nie ukaże się w druku”⁴⁵.

Także bogata spuścizna rękopisów przejętych po Komisji Historii Medycyny PAU miała być wykorzystana i zgłoszona w przyszłości do druku. Uwagę zwracały ocalałe z pożogi wojennej monografie o prof. Janie Mikuliczu-Radeckim, Władysławie Matlakowskim czy Tadeuszu Boyu-Żeleńskim.

Wśród zgłoszonych już na drugim posiedzeniu tytułów planowanych prac najbardziej tendencyjny, a jednak odzwierciedlający oczekiwania ówczesnych władz wobec historii medycyny miał okazać się temat *Postępowa myśl w nauce polskiej a najnowsze zdobycze nauki radzieckiej*, zgłoszony przez ośrodek warszawski pod redakcją prof. M. Michałowicza⁴⁶. Czy temat został opracowany – trudno stwierdzić, gdyż w źródłach nie zachowały się żadne dalsze informacje na ten temat.

Podczas kolejnych spotkań, m.in. 28 listopada 1952 r., Komisja zajęła się kwestią archiwizacji ocalałych dokumentów i rękopisów. Zwrócono uwagę na konieczność ich filmowania oraz katalogowania. Profesor Zbigniew Kukulski przeciwny był wcześniejszej koncepcji przeniesienia wszystkich zbiorów do Głównej Biblioteki Lekarskiej (GBL), jego zdaniem zarówno wyznaczone ośrodki, jak i placówki badawcze powinny posiadać własne uporządkowane zbiory, w oparciu o które miałyby w przyszłości prowadzić badania naukowe. Poza tym niezbędne były do prowadzenia zajęć dydaktycznych, gdy te – jak się wyraził – zostaną ponownie przywrócone. Za pozostawieniem zbiorów w ich miejscu opowiadał się też prof. Górnicki, sugerując równocześnie tworzenie towarzystw miłośników historii medycyny sprawujących pieczę nad nimi. Propozycja powoływania towarzystw nie zyskała poparcia samego przewodniczącego prof. Skarżyńskiego, co – jak można przypuszczać – spowodowane było polityką ówczesnych władz zmierzającą do objęcia całkowitej kontroli nad działalnością wszelkiego typów organizacji.

Pod koniec 1952 r. poruszano też kwestię powiązania prac Komisji Historii Nauk Medycznych w ramach działalności Polskiej Akademii

---

⁴⁵ AAN, MZ, sygn. 5/25, k. 22.

⁴⁶ Tamże, k. 25.

Nauk (PAN)⁴⁷. W omawianym okresie związek Komisji z PAN stawał się coraz silniejszy. Z wypowiedzi przewodniczącego wynikać miało, że Akademia zobowiązywała się nie tylko do udzielania subwencji na badania naukowe⁴⁸, ale także „Archiwum Historii Medycyny” miało w przyszłości stać się jej organem. W listopadzie 1952 r. prof. Skarżyński mówił na ten temat następująco: „Po wojnie wydawanie Archiwum napotkało duże trudności. Obecnie istnieje możliwość wznowienia Archiwum. Polska Akademia Nauk postanowiła włączyć Archiwum do swoich wydawnictw nie jako czasopismo lecz jako wydawnictwo ciągłe. [...] każdy tom Archiwum powinien składać się z prac oryginalnych, z materiałów, listów i pamiętników oraz z recenzji. Wydawcą Archiwum będzie Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich. Co do redakcji PAN godzi się, aby redaktorem został doc. Konopka. Skład Komitetu Redakcyjnego nie jest jeszcze ustalony, w każdym razie w komitecie znajdzie się prof. Wrzosek i prof. Rowiński”⁴⁹. Obok kontynuacji wydawniczej „Archiwum...” zamierzano uruchomić serię wydawnictw monograficznych. Jak zapowiadał prof. Wrzosek, w „teczce” wydawniczej miał bardzo dużo materiałów, z których „po odpowiednim uzupełnieniu i przerobieniu” mogłyby powstać interesujące monografie.

Na czwartym spotkaniu Komitetu – z marca 1953 r. – jedną z ważniejszych kwestii wynikłych podczas dyskusji okazała się sprawa podręcznika, a raczej skryptu do nauki historii medycyny. Zgodzono się, że praca winna być wykonana zespołowo i możliwie szybko. Przekazywanie studentom informacji z zakresu historii medycyny – zdaniem Górnickiego – w ówczesnej dobie polegało na wygłoszeniu w czasie wykładu paru wstępnych słów, podaniu kilku faktów, przywołaniu kilku nazwisk prekursorów danej dziedziny. W ten sposób odbiorca

---

⁴⁷ Tamże, k. 33. W roku 1952 powołano w ramach PAN Komitet Historii Nauki. Jego nazwa – Komitet Historii Nauki PAN przy Prezydium PAN – określona została w styczniu 1953 r. Pierwsza Pracownia Historii Medycyny Zakładu (nazwa została zmieniona w listopadzie 1953 r.) powstała w 1955 r. we Wrocławiu, a jej kierownikiem został dr Stanisław Szpilczyński. Kolejne w 1957 r. w Gdańsku i Krakowie. W Warszawie powołanie Zespołu Historii Nauk Medycznych w ramach Pracowni Historii Nauk Biologicznych i Medycznych nastąpiło w 1966 r., a kierownikiem jej został prof. Ksawery Rowiński. Zob. J. Schiller, L. Zasztowt (red.), *Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w latach 1953–2003. Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności*, Warszawa 2004, s. 7–23. Zob. też: H. Ostromecka, *O Stanisławie Szpilczyńskim (1910–1980)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1983, t. 28/2, s. 459–466, http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1 [dostęp: 30.03.2019].

⁴⁸ AAN, MZ, sygn. 5/25, k. 34.

⁴⁹ Tamże, k. 34.

może tylko nabrać przekonania, że owa historia przedmiotu opiera się jedynie na nazwiskach. Potrzebę opracowania skryptu potwierdzili również prof. Kukulski, dr Krakowiecka, dr Zdzisław Wiktor, a także prof. Rowiński. Jednak do tego trzeba było zebrać nie tylko odpowiedni sztab fachowców z danej dziedziny, ale także fundusze na ten cel (Krakowiecka, Hanecki, Rowiński). W dyskusji poruszano też zagadnienia braku źródeł, przykładowo, do historii medycyny epoki odrodzenia, poza tym istotna była dyskusja, czy dany temat powinien być opracowany przez historyka, czy specjalistę z danej dziedziny medycyny. Odmienne spojrzenie w tej kwestii mieli prof. Wrzosek oraz doc. Konopka⁵⁰. Pierwszy z nich uważał, że pisanie prac z historii medycyny należałoby polecać specjalistom, a zatem historykom tej dziedziny, a kliniki winny jedynie dostarczać materiałów źródłowych do poszczególnych ośrodków badań. Zdaniem Konopki zaś należałoby jednak powierzać opracowywanie pewnych zagadnień historycznych „nie fachowcom” w instytucjach, klinikach i zakładach. Oparcie i wszelką pomoc metodyczną mieli oni uzyskać właśnie w danych środkach badania historii⁵¹.

Przy okazji sprawy podręcznika do historii medycyny wyłoniła się również kwestia oceny dotychczasowych istniejących już podręczników Szumowskiego oraz Zembrzuskiego⁵². O tym pierwszym dość krytycznie wypowiediano się, zarzucając mu przeładowanie materiału, przez co „studentom robił się chaos w głowie” (Rowiński)⁵³. Więcej na temat dzieła powiedział sam prof. Skarżyński. Nie szczędził pochwał autorowi za podjęcie się tego zadania, ale też zarzucił mu idealistyczne poglądy dalekie od pojęć materializmu historycznego i dialektycznego⁵⁴. Mówił wówczas „[...] przy każdej sposobności uwydatnia się wrogie ustosunkowanie się autora do materializmu [...]. Materializm dialektyczny dla Szumowskiego w ogóle nie istnieje [...]”⁵⁵. Krytyce poddał też pracę Zembrzuskiego wzorowaną ponoć na podręczniku Szumowskiego. Zdaniem referenta oba podręczniki nadawały się jedynie dla lekarzy o wyrobionych poglądach ideologicznych. „[...] lektura tych dzieł może w umyśle lekarza nienawykłego do historycznego ujmowania zjawisk wytworzyć zamęt. Zbyt wiele też zawartych tam

⁵⁰ Tamże k. 39–40.

⁵¹ Tamże.

⁵² L. Zembrzuski, *Dzieje kierunków, teorii i doktryn filozoficzno-lekarskich*, Warszawa 1935.

⁵³ AAN, MZ, sygn. 5/25, k. 53.

⁵⁴ Tamże, k. 72–74.

⁵⁵ Tamże, k. 74.

pozostaje w jaskrawej sprzeczności z wytycznymi ściśle naukowego poglądu, jakie szkoła wyższa pragnie dziś wpoić w świadomość przyszłego lekarza”⁵⁶. Sprawa opracowania podręcznika historii medycyny była zatem problemem, z którym zmagano się nie tylko w ówczesnej Polsce Ludowej, ale też w pozostałych krajach demokracji ludowej. Co ciekawe, podręcznika takowego nie posiadał sam ówczesny Związek Radziecki – o czym wspominał na spotkaniu prof. Skarżyński⁵⁷. Zobowiązywano się stworzyć grono pracowników odpowiedzialnych za napisanie choćby historii medycyny w okresie 10-lecia Polski Ludowej. Utworzono też komisję odpowiedzialną za stworzenie skryptu historii medycyny. W jej skład weszli prof. Kukulski, prof. Górnicki, dr Hanecki oraz dr Wald⁵⁸. Do tematu miano powrócić podczas zebrania, które miało miejsce 23 października 1953 r.⁵⁹

Równie ważna była sprawa kształtowania nowych kadr historyków medycyny, o czym już wspomiano. W omawianym okresie badaniem historii zajmowali się głównie lekarze. Jednak coraz częściej podkreślano, że bardzo ważna jest współpraca „specjalistów”⁶⁰ i zawodowych historyków parających się dziejami medycyny. Jednak i tych ostatnich okazało się za mało. Jak podkreślił prof. Górnicki, winę za brak wyszkolonej kadry historyków medycyny ponosił wówczas program nauczania na wydziałach lekarskich, gdzie w okresie II RP nie było obowiązkowego egzaminu z historii medycyny. Tenże zdawali jedynie doktoranci. Na temat poziomu wykładów Górnicki stwierdzał, że „wykłady z historii medycyny «nie cieszyły się» dużą frekwencją. Zjawiało się na te wykłady zaledwie kilku studentów. Co do wykładów z zakresu służby zdrowia [obowiązujące już w latach 50.], są one nie na poziomie z wyjątkiem Krakowa. Są to zazwyczaj wykłady zlecane i często trudno jest znaleźć właściwego kandydata do wykładów”⁶¹. Historia medycyny, z czego zdawano sobie sprawę, była zadaniem marginesowym różnych specjalistów w innych dziedzinach, którzy – jak zeznawał referent – „z gorszym lub lepszym przygotowaniem ogólno-historycznym podejmowali pewne zagadnienia [...]”. Jednak syntetyczne ujęcie całych epok historycznych, „a tym więcej całych

⁵⁶ Tamże, k. 75.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże, k. 58.

⁵⁹ Tamże, k. 98–102.

⁶⁰ Tamże, k. 54. W określeniu specjalista kryło się bowiem pojęcie lekarzy naukowców związanych zawodowo z medycyną, nie zaś z naukami historycznymi.

⁶¹ Tamże, k. 55.

dziejów nauk medycznych wymaga[ło] specjalisty historyka”⁶². Obawiano się jednak, że tylko nieliczni, a jak wówczas określano, „dostatecznie wyrobieni specjaliści”⁶³ mogli dysponować należycie opanowaną ideologią marksistowską, która niezbędną była do „właściwego” ujmowania faktów.

W podsumowaniu działalności Komisji za rok 1953 należy podkreślić fakt podjęcia szeregu inicjatyw wydawniczych już rozpoczętych lub zainicjowanych w danym roku. Zgodnie ze sprawozdaniem zamierzano przystąpić do wydawania m.in.:

- 1) biblioteki życiorysów lekarzy polskich;
- 2) biblioteki dziejów medycyny polskiej poświęconej głównie dawnym tekstom opatrzonym komentarzami i życiorysem danego autora tekstu;
- 3) „Archiwum Historii Medycyny”;
- 4) Słownika lekarzy polskich⁶⁴.

W ramach „biblioteki życiorysów...” planowano opublikować monografie poświęcone postaciom: Zygmunta Kramsztyka, Macieja z Miechowa, Napoleona Cybulskiego, Ludwika Teichmana, Józefa Dietla, Tytusa Chałbińskiego, Tadeusza Browicza czy Henryka Hoyerera⁶⁵. Z kolei z cyklu „biblioteka dziejów medycyny polskiej”, jak donoszono w sprawozdaniu, przygotowywano do druku rozprawę Sebastiana Petrycego pt. *De natura causis, simptomatibus morbi Gallici ejusque curatione*, Kraków 1591, z komentarzami dr. S. Szpilczyńskiego oraz Józefa Peszkego *Kuchnia w dawnej Polsce* – przygotowywana do druku wraz z omówieniem przez ówczesnego doc. Konopkę.

W kwestii zaś *Słownika lekarzy polskich* zamierzano opublikować cyklicznie kilkanaście tomów, każdy z nich po 500 nazwisk. Kolejną sprawą było przygotowanie kolejnego numeru „Archiwum Historii Medycyny”, o czym wcześniej wspomniano.

W planach Komisji na rok 1953 była również wspomniana wcześniej rejestracja i inwentaryzacja dokumentów historycznych mieszczących się w poszczególnych ośrodkach naukowych. Zamierzenie to wymagało jednak wyasygnowania od władz pewnych środków budżetowych, bez których niemożliwe było filmowanie dokumentów. B. Skarżyński pisał w sprawozdaniu: „istnieją także trudności z uzyskaniem koniecznych aparatów do masowego filmowania dokumentów. Aparaty do tego celu należało sprowadzić z zagranicy; Główna

⁶² Tamże, k. 76.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Tamże, k. 106.

⁶⁵ Tamże.

Biblioteka Lekarska nie otrzymała jednak zezwolenia na sprowadzenie takiej aparatury”⁶⁶. Podobne problemy finansowe odczuwano w przypadku planowanych na dany rok realizacji monografii, w tym cytowanej już o Zygmuncie Kramsztyku przygotowywanej do druku pod redakcją mgr Ludwiki Krakowieckiej. Tego typu trudności pojawiały się w kolejnych sprawozdaniach Komisji. Należy też podkreślić, że tworzenie słowników czy monografii było przedsięwzięciem planowanym na parę lat. W 1954 r. do planów dołączono też koncepcję opracowania słownika biograficznego lekarzy polskich⁶⁷ pod redakcją Stanisława Konopki.

Wygłaszanie odczytów, omawianie propozycji wydawniczych czy wreszcie planowanie badań naukowych dla wszystkich zakładów historii medycyny czy też badań historycznych wykonywanych przez instytuty naukowe stanowiło nieodzowny element każdego spotkania. W roku 1954 pojawił się dotąd niespotykany element programu – relacjonowanie XIV Międzynarodowego Kongresu Historyków Medycyny, jakie miało miejsce w Rzymie. W sprawozdaniu z 18 listopada zachowała się na ten temat relacja prof. Marcina Kacprzaka poszerzona o pewne uzupełnienia dokonane przez Michała Haneckiego. Warto bliżej przyjrzeć się owej dyskusji. Było to bowiem pierwsze międzynarodowe spotkanie historyków medycyny w okresie powojennym, w którym uczestniczyli przedstawiciele z Polski (prof. Kacprzak i dr M. Hanecki). W opinii prof. Kacprzaka organizacja Kongresu miała być dość słabo dopracowana. Zaproszono przedstawicieli 40 krajów, jednak najwięcej przedstawicieli było z Włoch, Francji i Niemiec. Byli też historycy z Jugosławii, Izraela, Wielkiej Brytanii, a także Związku Radzieckiego. Ten ostatni kraj prezentowali „Ternowski i dwóch Petrowych”. Podczas obrad zorganizowano posiedzenia plenarne, a także sesje tematyczne. Sposób prowadzenia i aktywność uczestników pozostawiała jednak wiele do życzenia. M. Kacprzak relacjonował to w następujący sposób: „nie wszyscy delegaci uczęszczali na wszystkie posiedzenia i nie było na nich wielkiego ożywienia. Na plenarnych zebraniach było po sto kilkadziesiąt osób a sesje często świeciły pustkami. Nie wszyscy uczestnicy Kongresu byli zawodowymi historykami medycyny. Przeważnie byli tacy, którzy traktowali historię medycyny jako zajęcie dodatkowe, zajmując się nim z zamiłowania. Ludzi zajmujących się historią medycyny było bardzo mało”⁶⁸. Także pod

⁶⁶ Tamże, k. 108.

⁶⁷ Tamże, k. 116.

⁶⁸ Tamże, k. 115–116.

względem merytorycznym tematyka referatów kongresowych, jak wynika ze sprawozdania, nie zyskała aprobaty referenta. W dalszym wystąpieniu Kacprzak miał mówić: „Na Kongresie wygłoszono wiele takich referatów, których tematyka nie zawsze wiązała się z historią medycyny, np. «o oświacie sanitarnej», «o fizyce w medycynie», «czego można oczekiwać od medycyny». Mało było poruszanych zagadnień zasadniczych, podstawowych, które mogłyby zainteresować, które wniosłyby coś nowego”⁶⁹. Do tych właściwych zaliczył referaty przyczynkarskie na temat: Jana Piotra Franka, Karola Linneusza czy Bernardina Ramazziniego. Uzupełnieniem sprawozdania prof. Kacprzaka była wypowiedź dr. Haneckiego, który więcej czasu poświęcił omawianiu strony merytorycznej Kongresu. Nie zgodził się bowiem ze swoim przedmówcą co do kwestii rzekomego kryzysu nauki historii medycyny w krajach europejskich. Przywołał tutaj wystąpienie słynnego szwajcarskiego historyka Henry’ego E. Sigerista (1891–1957), którego referat wzbudzić miał spore zainteresowanie. Podobnie było z wystąpieniami Anglików – referat na temat wpływu niewolnictwa na rozwój medycyny angielskiej. Inne tematy dotyczyły przykładowo takich spraw, jak filatelistyka w medycynie. Większość przedstawicieli krajów zachodnich uprawia biografistykę. Także w Stanach Zjednoczonych, sądząc po liczbie uczestników na konferencji – ok. 10 przedstawicieli – i wydawaniu dwóch tytułów fachowych czasopism, można było wnioskować, że o jakimkolwiek kryzysie historii medycyny nie mogło być mowy zarówno w USA, jak i w krajach Europy Zachodniej. Zdaniem Haneckiego „[...] nie przeżywa ona [tj. Europa Zachodnia] kryzysu w sensie nauki, tylko w sensie ideologicznym”⁷⁰.

Informacje na temat sprawozdań z posiedzeń Komisji Historii Nauki kończą się na dość lakonicznie brzmiącej informacji o przyznaniu dotacji na działalność naukową tejże Komisji na sumę 10 tys. zł. i dotowanej na rok 1956.

Jak z powyższego wynika, tematyka spotkań Komisji dotyczyła nie tylko spraw organizacyjnych, co było dość silnie akcentowane zwłaszcza w pierwszym okresie jej działalności. Równie istotna była też strona merytoryczna spotkań, która miała polegać na właściwym profilowaniu kierunków badań naukowych w dziedzinie nauk medycznych, powierzanych sukcesywnie poszczególnym ośrodkom naukowym działającym przy ówczesnych akademiach medycznych. W sprawozdaniach zawarto też dyskusje nad wygłoszonymi referata-

⁶⁹ Tamże, k. 116.

⁷⁰ Tamże, k. 17.

tami, które były również zapowiedzią planowanych publikacji zgłaszanych co roku w planach naukowych. Sporo miejsca podczas obrad zajęła też sprawa opracowania skryptu do historii medycyny. Jak już wspomniano, podczas posiedzeń relacjonowano też uczestnictwo w Międzynarodowym Kongresie Historii Medycyny, jakie miało miejsce w Rzymie w 1954 r., co było niezmiernie ciekawe, zwłaszcza że strona polska po raz pierwszy od zakończenia wojny, a w okresie „odwilży” zgłosiła swoje czynne uczestnictwo. Odpowiedź na pytanie, czy zdołano w jakiś sposób ukierunkować zagadnienia historii medycyny, tak by odpowiadały oczekiwaniom ówczesnych władz państwowych, wydaje się trudna, jeśli nie niemożliwa. Działalność Komisji w badanych dokumentach funkcjonowała zaledwie cztery lata, zatem jest to zbyt krótki okres, by móc dokonać większych transformacji. Należy jednak zaznaczyć, że podejmowano pewne kroki nacisku, ukierunkowania danego zagadnienia czy też już sam fakt ustanowienia Komisji jako głównej instytucji odpowiedzialnej za właściwie uprawianą politykę historyczną w dziedzinie medycyny stanowił jednak przejaw ograniczenia wolności nauki.

Kończąc lekturę owych dokumentów archiwalnych, chciałoby się dopowiedzieć, jakie były dalsze losy tejże Komisji po 1956 r., zwłaszcza że, jak już wspomniano, wcześniej prowadzono rozmowy nad włączeniem jej prac w zakres działalności naukowej zakładów Polskiej Akademii Nauk. Cytując za prof. Zofią Podgórską-Klawe, załącznikiem warszawskiego ośrodka zajmującego się historią nauk medycznych w obrębie ówczesnego Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN był ośrodek wrocławski, gdzie w marcu 1955 r. miano powołać jednoosobową pracownię, kierowaną przez lekarza neurologa, wspomnianego już dr. Stanisława Szpilczyńskiego⁷¹. Informację tę potwierdzają dokumenty archiwalne Instytutu Historii Nauki PAN, gdzie czytamy, że „od roku 1957–1960 zespołem [historii nauk medycznych] kierował prof. T. Bilikiewicz⁷² w Gdańsku, który w 1960 r. rozpadł się na trzy grupy: w Gdańsku /doc. S. Sokół/, we Wrocławiu /doc. S. Szpilczyń-

⁷¹ Z. Podgórska-Klawe, B. Urbanek, *Zespół, pracownia i Zakład Historii Nauk Medycznych, Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w latach 1953–2003*, [w:] J. Schiller, L. Zasztowt (red.), *Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności*, Warszawa 2004, s. 339; W. Sygocki, *Instytut Historii Nauki PAN w latach 1953–2003 Kalendarium*, [w:] J. Schiller, L. Zasztowt (red.), dz. cyt., s. 18.

⁷² Zakład Historii Nauki i Komitet Historii Nauki przy Prezydium PAN w 1958 r. został przekształcony w Zakład Historii Nauki i Techniki przy Wydziale I, Nauki Społeczne. Dział II – Historia nauk biologicznych i medycznych – kierownik działu prof. B. Skarżyński, sekretarz mgr S. Brzozowski.

ski/, w Krakowie /prof. B. Skarżyński/⁷³. Dodać również trzeba, że w ramach obowiązującej wówczas struktury organizacyjnej Zakładu zagadnienia *historii nauk medycznych* uwzględniono w Dziale II pod nazwą *Historia nauk biologicznych i medycznych* – prof. Skarżyńskiego. Warszawski zespół historyków medycyny w ramach PAN został utworzony dopiero w 1966 r. pod kierownictwem prof. Ksawerego Rowińskiego i sekretarz Barbary Kuźnickiej⁷⁴.

Warto na zakończenie zacytować opinię na temat rozwoju historii nauk medycznych w Polsce pochodzącą z cytowanego już sprawozdania z 1962 r. Autor – Z. Skubała – pisał wówczas: „historia medycyny jest u nas dyscypliną wyjątkowo dobrze postawioną, a to głównie dzięki reaktywowaniu katedr tego przedmiotu w akademiach medycznych, dzięki działalności Towarzystwa Historii Medycyny oraz poważnego ośrodka dokumentacji Głównej Biblioteki Lekarskiej /prof. St. Konopka/. Okoliczności te powodują, że praca Zespołu Historii Medycyny musi być ściśle powiązana z poczynaniami tych wymienionych ośrodków z poza obrębu PAN i w całokształcie prac z zakresu historii medycyny nie zajmuje pozycji pierwszoplanowej”⁷⁵.

Bibliografia

- AAN, Ministerstwo Oświaty, sygn. 2858.
AAN, Ministerstwo Zdrowia, sygn. 21/1.
AAN, Ministerstwo Zdrowia, sygn. 5/25, k. 67, referat pt. *Problematyka historii medycyny w Polsce Ludowej*.
Archiwum IHN PAN, Zakład Historii Nauki i Techniki, 1959–1960, sygn. 32, poz. 1, b.p. Z. Skubała, *Dziesięć lat historii nauki w Polskiej Akademii Nauk 1952–1962*, s. 7.
Archiwum IHN PAN, Zespół Historii Nauk Medycznych, Sprawozdania za styczeń 1967 r., b.p.
„Archiwum Historii i Filozofii Medycyny i Nauk Przyrodniczych” 1939–1947, t. 18.
Albert A., *Najnowsza historia Polski 1914–1993*, t. 2, Londyn 1994.
Eisler J., *Zarys dziejów politycznych Polski 1944–1989*, Warszawa 1992.
Kersten K., *Narodziny systemu władzy, Polska 1943–1948*, Warszawa 1990.

⁷³ Archiwum IHN PAN, Zakład Historii Nauki i Techniki, 1959–1960, sygn. 32, poz. 1, b.p. Z. Skubała, *Dziesięć lat historii nauki w Polskiej Akademii Nauk 1952–1962*, s. 7.

⁷⁴ Archiwum IHN PAN, Zespół Historii Nauk Medycznych, Sprawozdania za styczeń 1967 r., b.p. Z. Podgórska Klawe, dz. cyt., s. 340.

⁷⁵ Archiwum IHN PAN, sygn. 32, poz. 1, Z. Skubała, dz. cyt., s. 6–7.

- Lipińska M., *Historia medycyny na łamach „Służby Zdrowia” w latach 1949–1956*, „Medycyna Nowożytna. Studia nad Kulturą Medyczną” 2018, t. 24, z. 2.
- Ostromięcka H., *O Stanisławie Szpilczyńskim (1910–1980)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1983, t. 28/2,
http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1.
- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1996.
- Paczkowski A., *Zdobycie władzy 1945–1947*, Warszawa 1993.
- Podgórska-Klawe Z., Urbanek B., *Zespół, pracownia i Zakład Historii Nauk Medycznych*, [w:] J. Schiller, L. Zasztowt (red.), *Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w latach 1953–2003, Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności*, Warszawa 2004.
- Schiller J., Zasztowt L. (red.), *Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w latach 1953–2003. Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności*, Warszawa 2004.
- Sowa A., *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011.
- Sygocki W., *Instytut Historii Nauki PAN w latach 1953–2003. Kalendarium*, [w:] J. Schiller, L. Zasztowt (red.), *Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w latach 1953–2003, Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności*, Warszawa 2004.
- Widy-Wirski F., *Burżuazyjna historia medycyny – zaprzeczeniem nauki*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 25.
- Zembrzuski L., *Dzieje kierunków, teorii i doktryn filozoficzno-lekarskich*, Warszawa 1935.
- Żaryn J., *Ostatnia legalna opozycja polityczna w Polsce*, [w:] B. Otwinowska, J. Żaryn (red.), *Polacy wobec przemocy 1944–1956*, Warszawa 1996.

Summary

The activities of the Medical Sciences History Committee at the Science Council of the Ministry of Health between 1952–1956, as detailed in documents of the Archives of Modern Records

In a post-war reality, especially in the early 1950s, the issue of conducting medical history research in Poland was the subject of factual analysis. The Marxist-Leninist ideology enforced by the then-contemporary state authorities demanded such an approach. A special Medical Sciences History Committee was established on 18.01.1952 at the request of the Science Council of the Ministry of Health. It was

located on Chocimska 22 street in Warsaw and was given the task to 'Rebuild the history of medicine based on a new foundation'. Minutes from the sessions of the Committee and the discussed topics were recorded in a file kept by the Ministry of Health that was found in the Archives of Modern Records. The following topic is indeed worthy of investigation, as it was that Committee that gave rise to the shaping of history of medical sciences according to new rules of the post-war period. The Ministry of Health had received regular reports on the sessions of the Committee and the topics discussed.